

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לא, תש"מ

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ל ש ו נ נ ו ל ע ם

קונטרסים עממיים לענייני לשון

בעריכת ע' איתן ומ' מדין

מחזור לא, קונטרס ב(שב) כסלו תש"ם

'הלשון הירושלמית'

והתגבשות הסגנון החדש

מאת

ראובן סיוון

הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית
ירושלים

חברות מאת מחבר הקונטרס, בסדרת 'לשוננו לעם':

לשיפור הלשון (כדבר איש אל רעהו) וככתוב איש אל
רעהו) עם תרגילים
על חידושי מלים ('לשון בתחייתה' וחידושי המלים של
אליעזר בן-יהודה)
שמונים שנה, תר"ן-תש"ל
העגבנייה ומה שעוללו לה שמותיה
אליעזר בן-יהודה ותחיית הדיבור העברי
העברית לרביה, שיחות ותרגילים
'הלשון הירושלמית' והתגבשות הסגנון
החדש

נסדר ונדפס בדפוס רפאל חיים הכהן בע"מ

מִצְבוּרָנוּ מִשֶּׁה ז"ל

לאסתר
הילדה אשר חנן אלהים אותי

* *
*

באדר תשל"ט נערך באוניברסיטה העברית בירושלים כינוס מסיימי המוסד, לומדי לשון, לציון שנת המאה לפרסום 'שאלה נכבדה' לאליעזר בן-יהודה. דבריי בכינוס על 'פולמוס הלשון הירושלמית' משמשים יסוד לקונטרס הזה.

כאן הרחבתי את היריעה והוספתי חומר לחקר התופעה הזאת, של 'הלשון הירושלמית' וזיקתה לתחיית הלשון ולהתחדשות הסגנון. נסתייעתי לשם כך, בין השאר, ב'לְקַט תְּעוּדוֹת לתולדות ועד הלשון...', שהוציאה האקדמיה ללשון העברית בתש"ל, בקונטרסי, שִׁצְאוּ ב'לשוננו לעם', וברשימותיי 'מחיי המלים', שראו אור ושעתידות להתפרסם אי"ה. לציונים ביוגראפיים השתמשתי בלקסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים לידידו ג' קָרְסֶל, המנחני, לעתים קרובות, בעצותיו הטובות. נאים דברים כשהם יוצאים מפי עושיהם. הרביתי אפוא להביא כאן מדברי הראשונים כלשונם, רק את הכתיב מילאתי הפעם.

הימים הנסקרים כאן, ימי ראשית התחדשות הלשון, אינם רחוקים, אבל תמורות רבות חלו מאז בלשוננו ובחיינו. לפיכך, כדי שיהיו הדברים שנים לכל נפש, ובייחוד לנפשות לומדי הלשון, בארץ ובתפוצות, הרפיתי בביאורים ובהערות משלימות. אף תצלומי דיוקנאות של ראשונים הובאו כאן, בחינת "והיו עיניך רואות את מוריק". על אלה שלמי תודה לארכיון הציוני ולגנזך האקדמיה ללשון העברית.

א. הופעת 'הלשון הירושלמית'

בניסן תשל"ט מלאו מאה שנה לפרסום מאמרו הראשון של א' בן-יהודה¹, 'שאלה נכבדה', 'ב'השחר', שערך פרץ סמולנסקין². מאמר זה בישר את תקופת תחיית הלשון העברית, שבן-יהודה היה ראש המדברים והעושים בה.

אחד ממוצרי תקופה זו הייתה 'הלשון הירושלמית', או 'הסגנון הירושלמי', או 'העברית הארץ-ישראלית', ועוד כינויים פגון אלה, שזכה להם המוצר הזה, בעיקר בפי מבקריו. לשון זו והפולמוס סביבה העסיקו את הסופרים העבריים כיוכל שנים, מתר"ם עד תר"ץ בערך³. מתחילת חידוש הדיבור העברי בשנות השמונים למאה שעברה ועד סוף שנות העשרים למאתנו. ספיחי הפולמוס הזה, שפשט צורה ולבש צורה, ניפרו אחר כך במלחמה ב'דואר היום'⁴, ולענייננו בלשונו של עיתון זה, שערך

1. אליעזר בן-יהודה. תרי"ח-תרפ"ג.

2. פרץ בן משה סמולנסקין, תר"ב-תרמ"ה. סופר ומספר עברי. מאחרוני ה'משפילים' ומראשוני 'חובבי ציון'. ייסד וערך את 'השחר', ירחון עברי לספרות, למדע ולמחשבה לאומית, שיצא בוינה.

3. הפולמוס התלקח לאט לאט, וגבר בייחוד בעשרים השנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה, כלומר, בשנים תרנ"ג-תרע"ד. אחר כך הלך ושכך.

4. 'דואר היום' — עיתון יומי שיצא בירושלים בשנים תרע"ט-תרצ"ו. ערכוהו תחילה א' בן-יהודה ואחר כך איתמר בן אב"י.

איתמר בן אב"י⁵. בנו בכורו של אליעזר בן־יהודה. גם בימינו יש דיוני לשון, שאם אינם אותו פולמוס, זכר הם לאותו פולמוס.

ב. בעלי 'הלשון הירושלמית'

אותו סגנון ירושלמי לא היה נחלת הירושלמים, או סופרי ירושלים בלבד, ולא רק הם הגנו עליו מפני מבקריו. הייתה חבורת סופרים צעירים בחו"ל, בהם י"ח טביוב⁶, י' קלוזנר⁷, ר' בריינין⁸, ד"ר י"ל קצנלסון⁹, מ"י בן־גוריון¹⁰. ואחרים — שלפחות בעניין חידושי הלשון הירושלמית, שאליהם בעיקר פינו המבקרים את חציהם, הגנו בהתלהבות על בן־יהודה וחבריו. ועוד: מבקרי הסגנון הירושלמי היו לא רק סופרים עבריים ברוסיה. גם ירושלמים ממש, מחוגי השבועון

-
5. איתמר בן־אב"י (אב"י -- ראשי תיבות: אליעזר בן־יהודה), תרמ"ב-תש"ג. סופר ועיתונאי. הרבה לחדש מלים.
  6. ישראל חיים טביוב, תרי"ח-תרפ"א. סופר עברי שפרסם כתבי־עת לילדים, ספרי לימוד ומחקרים לשוניים חשובים.
  7. יוסף קלוזנר, תרל"ד-תשי"ט. סופר, חוקר ובלשן. ממנהיגי תנועת התחייה, מראשי ועד הלשון העברית מתר"ף.
  8. ראובן בריינין, תרפ"ב-תרצ"ט. סופר עברי, מספר ומבקר.
  9. יהודה לייב קצנלסון. בשמו הספרותי בוקי בן יגלי, תר"ז-תרע"ז. סופר עברי, רופא וחוקר. חידש מונחים באנטומיה וברפואה.
  10. מיכה יוסף בן־גוריון (פרדיצ'בסקי), תרפ"ה-תרפ"א. סופר עברי, מספר, מבקר והוגה דעות.

אליעזר בן-יהודה

'חבצלת'¹¹, ושאליהם הצטרפו לפעמים חבריו של בן יהודה בראשית דרכו, ואחר כך, אם כי בדרך שונה, גם י"ח פרנר¹² וחבריו, סופרי העלייה השנייה, גם אלה ביקרו את הלשון הירושלמית ואת חידושיה, אם כי פולם ניזונו מהם במידה לא מועטה, ביודעים ובלא יודעים, במודים ובלא מודים. הלשון הירושלמית עצמה לא הייתה בעלת צביון אחד והיו בה גוונים וגוני גונים, שכן אם אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, ודאי שאין שני 'פושעי' לשון פותבים בסגנון אחד. לא הרי

---

11. 'חבצלת' — שבועון, שערך בשנים תרל"ג-תרע"א ישראל דוב

פרומקין. השבועון שימש שופר ל'יישוב הישן' החרדי בירושלים.

12. יוסף חיים בן נר, תרמ"א-תרפ"א, סופר עברי. מתרס"ח

מראשי הסופרים בארץ-ישראל. ראה 'לקט תעודות...' עמ' 40-45.

סגנונו של בן-יהודה המגובש, שהיה אמנם מיוחד במינו, אבל קרוב למדי לסגנונם של הטובים שבחבורת אודיסה, פהרי סגנונם של בני משפחתו, חמדה¹³ אשתו, ובנו איתמר, שעזרו על ידו במלאכת עריכת עיתוניו. וגם אלה, וכן המשתתפים האחרים בכתבות ובמאמרים, שונים היו זה מזה בסגנונם 'הירושלמי'.

ג. מאפייני 'הלשון הירושלמית'

בכל זאת, אפשר להצביע בקנים כלליים על מאפיינים של לשון זו. קודם כול צריך לציין, שהיא צמחה עם צמיחת הדיבור העברי שהתחדש במוצהר בפי הציבור בארץ-ישראל, אנשים נשים וטף, וחזתם של לבטי דיבור ראשונים טבוע עליה. לשון כזאת אי אפשר שלא תהיה שונה מהלשון הספרותית המגובשת של סופרי ה'השפלה'¹⁴, שהייתה אז בשקיעתה. סימני ההיפר של הלשון הירושלמית שניים היו: האחד הוא הינתקות מדפוסי לשון שחוקים של מליצה, מקראית בעיקרה, שהציפו את הספרות העברית, הן במאמר והן בסיפור, במרפזי היהדות

---

13. חמדה בן-יהודה, תרל"ג-תשי"א. סופרת ועיתונאית עברית. נישאה לא' בן-יהודה לאחר שנתאלמן מאחותה דבורה. סייעה לבעלה בעבודתו במילון ובעריכת עיתוניו.

14. 'ההשפלה' — תנועה יהודית תרבותית חברתית, שפעלה מאמצע המאה הי"ח עד סוף המאה הי"ט. דגלה בהפצת השפלה פללית בין היהודים ובעידוד יצירה עברית מקורית, פתחה את תקופת הספרות העברית החדשה וסללה את הדרך לתנועת התחייה, לציונות ולתחיית הדיבור העברי.

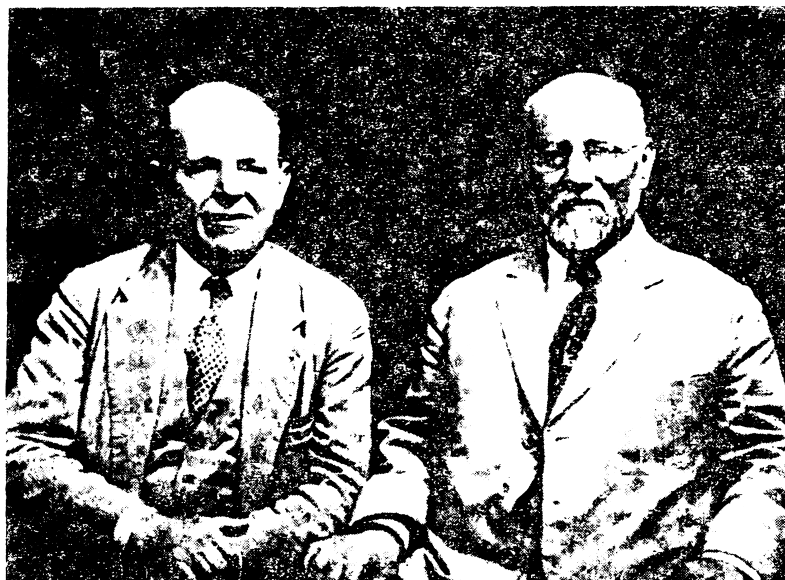
הגדולים של אירופה, בעיקר במזרחה, והאחר הוא הופעת 'המלים החדשות'. אלה הציצו לרוב בעיתוני ירושלים וגם בכתבותיהם של הסופרים הארץ-ישראליים בעיתונים העבריים בגולה, בעיקר בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20, כש'הפריקה של מלים' עלתה כפורחת.

ד. סגנון המליצה

על טיבו של הסגנון העברי של ה'השפלה', בתקופה זו של חילופי משמרות, אפשר לעמוד מפל שורה ושורה, שנכתבה אז בספר או בכתב-עת. סגנון זה הגיע לכדי גיבוש במידה רבה. תכונתו הבולטת הייתה האחידות שבו, פסיפס מלים בצירופיהן, שאינו משתנה אצל סופרים שונים בתוכני נושאים שונים. הנה למשל דברי י"ח רבניצקי¹⁵ (בגלגולו האודיסאי), שושבינם של גדולי הספרות. מאמרו 'הבו לנו קוראים' נתפרסם בהמשכים ב'המגיד', שבועון עברי שיצא בליק שבפרוסיה, הסמוכה לגבול רוסיה, בתרמ"ט. המאמר הוא מעין שירת הברבור של ספרות ההשפלה, שקוראיה התמעטו והלכו. בסוף המאמר נאחו המחבר, פטובע הנאחו בשיבולת, בתחיית הלשון בארץ-ישראל (להבהרת טיבו של סגנון המליצה, מובאים להלן, טור מול טור, סיום מאמרו של רבניצקי, הכתוב בסגנון מליצי, אופייני לתקופתו, ולעומתו 'על דרך הפתוב', פלומר, הפסוקים ושברי הפסוקים, שעליהם נשענת המליצה):

---

15. יהושע חנא רבניצקי, תרי"ט-תש"ד. סופר ומ"ל, שותפו של ביאליק לספרי כינוס חשובים.

י"ח רבניצקי וח"נ ביאליק

דברי המאמר על דרך הפתוב

הבו לי קוראים, תקרא שפתנו
הענייה ותבקש על נפשה. הבו
לי קוראים, ואם אין, מתה אנכי.

אמנם לא תמות כי תחיה שפת
עם עולם.
תהלים קיח 17: לא אמות
פי אחיה. ישעיה מד 7:
עם עולם.

רוח והצלה יעמדו לה ממקום
אחר.
ממקור חדש תהלך ותופיע תקות
שפת קודש.
אסתר ד 14: רוח והצלה
יעמד ליהודים ממקום אחר.
תהלים עג 9: ולשונם תהלך
בארץ.

שם, על הר ציון ששמים,
תפרח שפתנו

איכה ה 18: על הר ציון ששמים.

העברית ותעשה פרי הילולים
למעלה למעלה.

ויקרא יט 24: יהיה כל פרי
קדש הילולים. יחזקאל מא 7:
למעלה למעלה.

ממושבות אחינו, בני ישראל
בארץ אבותינו, יבקע פשחר
אור חדש על בית יעקב.

ישעיה נח 8: אז יבקע פשחר
אורך. ובסידור התפילה,
אור חדש על ציון תאיר.

שם יקיצו 'שוכני עפר', שם
יתנערו מעפר

ישעיה כו 19: הקיצו ורננו
שוכני עפר. ישעיה נב 2:
התנערי מעפר, קומי.

עם ממושך ומורט ויקום לתחייה
ועמו גם שפתנו הענייה, השחה
לעפר, תרים ראש ותחדש
פנשר נעוריה לעשות חיל
למעלה ראש.

ישעיה יח 2: אל גוי ממשך
ומורט. תהלים מד 26: פי
שחה לעפר נפשנו. תהלים קי 7:
על פן ירים ראש. תהלים
קג 5: תחדש פנשר נעורכי.
דברים ח 18: לעשות חיל.
עזרא ט 6: למעלה ראש.

בידי איפרים, עובדי אדמת קודש
תיבנה ותיכונן סוכת דוד הנופלת

שמות ג 5: אדמת קדש
במדבר כא 27: תיבנה ותכונן
עמוס ט 11: אקים את ספת
דויד הנפלת.

ומפי עוללים ותינוקות של בית רבן   תהלים ח 3: מפי עוללים ויונקים
יינסד עוז שפתנו הדלה ותימלא   יסדת עז. (תינוקות של בית
כוח עלומים.   רבן — ביטוי תלמודי)

שם רק שם ציוה ה' את הברכה,   תהלים קלג 3: פי שם צוה
חיים לעמנו ולשפתנו, חיים עד   ה' את הברכה, חיים עד העולם.
העולם.

ה. 'לשוננו לנו היא'

אבל אליעזר בן־יהודה, היושב על אוכני הלשון בירושלים,
כבר מתחיל לחוש בפיקורת המתרגשת ובאה על לשון
ארץ־ישראל בקולמוסי הסופרים בגולה, יורשי המליצה
המאובנת, שהוא עצמו כתב בה רק לפני שנים מועטות. הוא דן,
בי"א ניסן של אותה שנה (תרמ"ט), בעיתונו 'הצבי', בספר
הלימוד 'מקרא לנערי בני ישראל', שהוציא חברו דויד ילין,
שנכתב בסגנון הצומח בארץ־ישראל:

ספר המקרא אשר לפנינו הוא ירושלמי, כי נכתב בלשון הפשוטה
והקלה, השגורה על שפתי הטובים בסופרי ירושלים החדשים. הקורא את לשון
סופרי ירושלים האלה ירגיש מיד, כי היא לשונם העצמית של הסופרים...
יותר ערומה, לא נשגבה, יען, נודה ולא נבוש, רחוקים אנו מישעיה מאוד
מאוד. אך לשוננו לנו היא... אנחנו הולדניה ואין לאחר חלק בה... זאת
חכמת ירושלים... הסגנון קל וברור, וכל אבן נגף לא ימצא הנער על דרכו.

וצריך להעיר, שבן־יהודה רואה כאן קצת מהרהורי לבו. ההכרזה ש"רחוקים אנו מישעיהו מאוד מאוד" לא רק שאינה מתיישבת עם תיאור סגנונו של דויד ילין בכל התמורות של לשונו, אלא גם לא עם תיאור סגנונו של בן־יהודה עצמו¹⁶, ואפילו של בעלי 'הלשון הירושלמית' האחרים. מה שניתן לומר הוא שחדשנים אלה ביקשו במתכוון לנתק עצמם מסגנון המליצה.

במאמרו 'חיות הסגנון' שנתפרסם ב'הצבי' באב תרמ"ט, כשהושלם התרגום בהמשכים של 'סביב הארץ בשמונים יום' לז'ול ורן, פֹּתב אליעזר בן־יהודה:

הסיפור "סביב הארץ בשמונים יום" נגמר, ועלינו לברר לקוראינו מה טיבו של הסגנון אשר בחרנו להסיפור הזה, ומה מהותו. כל קוראינו אשר קראו את הסיפור הנזכר הרגישו זרות גדולה בהסגנון הזה, אך הזרות לא נולדה בלי פְּנֵה מצדנו. ידוע ידענו מבראשונה, כי היא תהיה לרבים למהתלות ושנינות, ולהסופרים הקטנים, הננסים, אשר שרצה עירנו בשנים האחרונות כאשר ישרצו המים נפש חיה, להם תהיה הזרות הזאת למשיבת נפש, כי מצוא ימצאו פה מקום ללגלג ולקלס ולהתנפח ולהתגנדר במליצותיהם הנפוחות הריקות, הגנובות מישעיה, ירמיה וכו'. אבל כל זה לא יכפת לנו. כל זה לא נגע עד לבנו.

---

16. על טיב סגנונו של בן־יהודה בארבעים שנות פעילותו אפשר לעמוד עכשיו מתוך עיון ב'החלום ושברו' מבחר כתבי אליעזר בן־יהודה בענייני לשון, שיצא ב'מוסד ביאליק' בההדרתי. ראה שם גם במבוא, ייחודי לשון וסגנון עמ' 27-32.

בכונה מיוחדת בחרנו בעצם הסיפור הזה ובכונה מיוחדת תרגמנוהו בסגנון הור הווא. נסה ניסינו להביא בספרותנו סגנון חדש, סגנון שיחה פשוטה, חיה, סגנון של שני בשר ודם פשוטים המשוחחים איש את רעהו אודות עניינים פשוטים, אודות ענייני עולם הזה. סגנון של בני אדם מעולם המעשה החדש, המדברים בלשון בני אדם, ולא בלשון מלאכים, נביאים. ואם נשוא ישא ניסיוננו זה חן וחסד מלפני חכמי לשוננו או אין, על כל פנים, פננתנו בנדאי רצויה, ומי יודע, אולי עוד יבוא יום והניסיון הזה יכבוש לפניו הדרך, חרף כל המהתלות והלגלוגים. מעשים כאלה שכיחים בדברי הימים! שנים אחדות אחר כך, ב'הצבי' מפ"ו סיון, אתתכ"ד לחורבן (פלומר תרנ"ג), כותב העורך בסקירתו על הספר "דברי ימי העמים" לזאב יעבץ¹⁷:

... גם בעצם הלשון והסגנון נכשל האדון יעבץ במקומות רבים, בחפצו לתת לדבריו סגנון הנביאים (כמו שהוא מפרסם במודעותיו). האדון טביוף [טביוב] ... מהלל את האדון יעבץ כי הוא שולט בלשון העברית שליטה גמורה, באופן שהוא כותב בדיוק ממש מה שהוא רוצה, ולא פחות ולא יותר, לא כרוב סופרינו אשר מחוסר מלים ומרפיזן פוחם בלשון הם פותבים הפול ב"קירוב", או יותר או פחות מפננתם ונמשכים על פי רוב אחרי מליצת הכתוב. בנדאי, זהו אחד מחסרונות היותר גדולים של סופרינו. ואם כי האדון יעבץ הוא באמת אחד הסופרים השולטים ביותר בלשוננו, לא נמלט גם הוא מהחיסרון הזה, גם הוא רק מליצת הכתובים בפיו, ובמקום שצריך להגות רעיון מדויק בלי מליצה יש שלא ימצא את ידיו ואת רגליו: "הסינים (בלשון יעבץ: הקינים) כשרונם רב ולפועלם אין ידיים." יפרש נא לנו רבי יעבץ מה "לפועלם אין ידיים"?

---

17. זאב יעבץ, תר"ח-תרפ"ד. איש תורה וספר, מראשוני חברי

ועד הלשון העברית.

ו. ביקורת על המליצה

אכן, ההשתחררות מהמליצה מסמלת את התפתחות הסגנון העברי החדש. תהליך זה היה פועל יוצא מהצעדים הראשונים לחידוש הדיבור העברי בפי חלק ניכר מהציבור היהודי בירושלים, אנשים, נשים וטף, דוברי יידיש, ספאניולית וערבית, שקיבלו עליהם במוצהר עניין זה. הדיבור העברי שהתחיל להתמלמל בפיהם היה לחם חוקם יום יום. הם לא יכלו בתגובותיהם המילוליות היום-יומיות, בבית או ברחוב, בבית הספר או במקום העבודה, להריק את המטען הפכד של מורשת הלשון, של שברי פסוקי ישעיהו ואיוב ותהילים ושיר השירים, ותורה והפטרה ומשניות וסידור התפילה... אל אוזן שומעיהם, בסדר ובתבונה. ממילא השפיע הדיבור הזה גם על כתיבתם של הסופרים והעיתונאים בירושלים ובמושבות.

אבל גם הסופרים העבריים ברוסיה ובאירופה בכלל, שהעברית הייתה לגביהם בכחינת שעשועים לשעשע בה את עצמם ואת קוראיהם, גם הם וגם קוראיהם קצו בלשון המליצות הנדושות. הסופר והעסקן הציוני הנודע, נחום סוקולוב¹⁸, שפכל סופרי הדור ההוא עברו על סגנונו חליפות ותמורות, בשישים ושתיים שנות פעילותו הספרותית, הפליא לכתוב במליצה במשך שנים רבות. זמן רב היה גם ממתנגדיו של בן-יהודה, מחיה הלשון¹⁹, אבל אחר כך שינה את טעמו בסגנון וגם נעשה

---

18. תרי"ט-תרצ"ו.

19. מפי י"ד אברמסקי ז"ל שמעתי: פשביקר בן-יהודה אצל סוקולוב בראשית פעילותו להחייאת הלשון ודיבר אתו, כמנהגו, עברית,

מעריצו הנלהב של בן־יהודה. פשייחד מאמר לבן־יהודה
בתרצ"ג אמר:

השפה המליצית היא קלה, אבל דוקא לרגל קלותה היא נעשית
משעממת. המחשבות המופעות בה נעשות שגורות ומשעממות. הציורים
המציורים בה חוזרים חלילה חדגוניים. הם חסרים עומק וחידוש והפתעה, ואף
הדגולים שבסופרים ממין זה, שהיו חביבים על הקהל בזמנם ומעוררי
התלהבות בלתי רגילה, כבר קשה לקרוא ספריהם עתה. כל כך מיהרו לעבור
ולהיבטל מן העולם.

דברים על לבטי סגנון, מפי סופרים עבריים, מביא יוסף
קלוזנר בספרו 'שפת עבר שפה חיה'²⁰. בפרק ב, מקורות
להרחבת הלשון (עמ' 27 במהדורה השנייה) מובאים דברי
הסופר ראובן אשר ברודס²¹ בתרמ"ו:

... קצרה מאוד השפה העברית להביע בה את כל אשר ירחש לבבנו,
שפה אשר מלותיה ספורות ותיבותיה מועטות. ומאוד מאוד ירגיש את
החיסרון הזה האיש הכותב סיפורים בשפת עבר: הן מלה אחת תציין לנו
לפעמים תכונה שלמה והמלה הזאת או גם המושג הוא אין בשפה ההיא.

הגיב סוקולוב ואמר על דרך המליצה: דבר־נא אליי יהודית [אידיש] פי
שומע אנוכי ואל תדבר עמי בן־יהודית (על דרך הפתוב במלכים ב'
יב 26: דבר־נא אל עבדיך ארמית פי שומעים אנחנו ואל־תדבר עמנו
יהודית...).

20. 'שפת עבר שפה חיה' נתפרסם לראשונה ברוסיה בתרנ"ו.
בתש"ט נתפרסם הספר בירושלים בשם 'הלשון העברית לשון חיה'
ב"הוצאה שנייה, מתוקנת ומעופדת מעיקרה", מטעם ועד הלשון העברית.
21. תרי"א-תרס"ג.

ושם גם דברי הסופר י"ח טביוב ב'פרדס'²² תרנ"ג:

כמה יגיעות יגע אני עד שאעל על זיכרוני את המלה הדרושה לחפצי
המצויה בתנ"ך, וכמה אני מתעמל לברוא מלים, שאינן מצויות כל עיקר
באוצרות שרשינו! — כמה הרהורים יפים ורעיונות טובים אני מקבר בלבי
מפני שאין לי כלי מלות להלבישם²³, וכמה מבטאים²⁴ המלאים זיו בשפה חיה
יהפכו הודם למשחית בצאתם מפי עטי רצוצים וכתותים ולבושים בגדי
הרוגים!

גם עורך 'המליץ', כתב־העת המרפזי של יהדות רוסיה
(היה לעיתון יומי בשנים תרמ"ו–תרס"ד) מבקש מסופריו
להיגמל מהמליצה ה'נפוחה'. במדור 'איגרת פתוחה', שבו נושא
העורך ונותן עם סופריו, נאמר בכ"ו מנחם־אב תר"ס:

לד' צ. בנ. — כתוב רק דברים הנוגעים לגוף המאורע, בלי שפת יתר,
התפלספות ומליצות נפוחות, ואז הידיעות תהיינה ראיות מצד עצמן לראות
אור, אז ימצא להם תמיד מקום על עמודי 'המליץ'.

ר' אליעזר מאיר ליפשיץ²⁵, מראשי ועד הלשון ומעסקניו
מתרע"א (1911), איש תורה וחכמה, חברם של ש"י עגנון ור'
חנוך ילון, שראה בהתפתחות הלשון העברית רציפות אחת,

---

22. 'פרדס', קבצים עבריים לספרות (א–ג), שיצאו בתרנ"ג–תרנ"ז

בעריכת י"ח רבניצקי.

23. 'כלי מלות להלבישם'. בתלמוד 'פלי מילת' = מלבושי צמר.

פאן חידוד מליצי בשינוי 'מילת' ל'מלות'.

24. מבטאים, כלומר ביטויים. שנים רבות נהגו סופרי ישראל לכנות

בשם מבטאים מה שרגיל כיום בפינו לכנות ביטויים. ראה למשל סוף ספר
האגדה שבעריכת ביאליק־רבניצקי: ר ש י מ ת מ ב ט א י ס (= ביטויים).

25. תר"ם — תש"ו.

שהדיבור העברי המתחדש היא גילת פותרתה, ציין שבתקופת ההשכלה —

עבר משפר על הלשון. דרישה של 'צחות' והרגל של 'מליצה' באו לפסול את החלק הכי [פך. ר"ס] גדול של אוצר המלים אשר ללשון העברית, וכמעט שגזרו פליה על הלשון העברית, אלא שחיותה של הלשון העברית התגברה על המצוקה הזאת. . . . עם תקופת חיבת ציון והציונות באה העת לתחיית הלשון. . . . תחיית הלשון הייתה נס ופלא. בעת ובעונה אחת נתחייתה הלשון בספרות בחו"ל ובדיבור בארץ. . . .²⁶

הסופרים העברים החלו לקוץ במליצה וסללו לאט לאט את הדרך לשוב אל מורשת הלשון ברציפותה, על כל השלמותיה והתפתחויותיה, שרשים וענפים, מהמקרא, מלשון חכמים, מספרות ימי הביניים, מהארמית בת לוייתה של העברית לכל אורך חייה. את החזרה הזאת אל הלשון הממוזגת יכלו לסלול סופרים גדולים כמנדלי מוכר ספרים²⁷ בסיפור ואחד העם²⁸ במאמר.

וגם הלשון הירושלמית תרמה את חלקה בתהליך הזה. על סגנונו של מנדלי מוכר ספרים אומר יעקב פיכמן במבואו ל'כל כתבי מנדלי מוכר ספרים' הוצאת 'דביר' תש"ז:
מנדלי היה סופר בעל עצמיות בלתי מצויה. וכל מה שהוציא מתחת ידו חתום בגושפנקה של סגנון עברי מקורי ורב הבעה, — חתום אישי וקיבוצי, שאין להפריד ביניהם. הוא היה קולט את העולם והטבע קליטה יהודית פזו,

---

26. אליעזר מאיר ליפשיץ, כתבים, פרך ב', עמ' רנו.

27. תקצ"ו-תרע"ח.

28. תרט"ז-תרפ"ז להלן פרק י.

כאילו בו נתגלמו כל חושיה העצמיים, כל כלי קיבולה הרוחניים של האומה. ולפי הקליטה היה גם הביטוי.

גם זה ניתן פולו משר-האומה לבא-פוחה הנאמן. מנדלי לא היה מבקש לו אמצעי ביטוי מבחויץ. עולמו מצא תמיד את לבושו באוצר האומה. אכן סגנון זה לא ניתן לו אלא לאחר הכשרה קודמת ולאחר מאבק מרובה. רק לאחר שפרק מעליו את שריונה הכבד של המליצה שעליה חונך ונשתחרר מהלכותיה הפסוקות של ההשפלה והרפה להסתפל בחיי העם וספג את אוצרות לשון הדיבור העממי וכרה במכרות-הכתב של כל הדורות, הוכשר ליצירת סגנון זה, שהוא פולו מופת, פולו מזיגה הארמונית של נידחי לשון ופליטות-ניב לאין מספר, שגילה בהם ביטוי אמת וכוח של חיים. לא בזה היה חידושו. שהתיר 'לשון חכמים' והוציא את הסגנון העברי משעבודה של מליצת התנ"ך. היו רבים שקדמו לו בזה, אפילו מאפו, רב המליצים, כבר הוכרח להשתמש בה ב'עית צבוע', משנוכח שאין לשון המקרא מספיקה לתיאור נאמן של החיים הממשיים. סגנונו של מנדלי היה תולדה של

מנדלי מוכר ספרים

תחישת עולם חדשה, וזו קדמה ליצירת הסגנון. מנדלי סיגל לעצמו קודם
את ניגונה העצמי של נשמת העם, ואחר יצא לבקש את לבוש הלשון,
שיהא הולמו. בעיצוב סגנונו של מנדלי חופס מקום חוש השמע הנפלא,
שבו חונן שכם אחד על כל סופרי האומה.

... סגנונו של מנדלי ישמש לנו תמיד מופת לביטוי עברי עצמי. אותו
אין לחקות. אבל ממנו אפשר ללמוד להפיר את כל מכמני ניבה של הלשון
העברית בכל דרגות התפתחותה, — ממנו אפשר ללמוד להפיר את סוד
אחדותה, את שפע פוחותיה.

על סגנונו של אחד העם אומר הוגה הדעות, הפרופ' ח"י
רות, במבואו ל'כל פתבי אחד העם', הוצאת 'דביר' והוצאה
עברית, תש"ז:

הסגנון של אחד העם קל ורהוט, והעברית שלו פשוטה וטהורה. היה בקי
בכל הספרות המסורתית. אך לא הכניס מלמדנותו לתוך פתיבתו. לא השתמש

אחד העם

בביטויים או במליצות או ברמזים שאינם מובנים לקורא הרגיל. מצד זה הריהו אחד מאבות הלשון החדשה. וכשם שהלשון פשוטה אצלו, כך פשוט גם מבנה המשפט. אינו מסתבך אף פשהוא מאריך. אינו מתחיל במשפט בלי לדעת איך לסיימו, ואינו מסיים משפט בלי לקשרו בהתחלתו. אף אינו מגבב מלים ללא צורך. כל מלה נחוצה בתוך המשפט שהיא נמצאת בו; כל משפט נחוץ בתוך כל סעיף. הוא בן-העם הכותב בשביל בני-העם והיודע שחובתו הראשונה להיות מובן לפול.

ז. קשה הפרידה מהמליצה

במאמר מוסגר: האמת ניתנה וניתנת גם כיום להיאמר, שההינתקות מהמליצה, למרות ההכרזות הפומביות בגנותה, קשה על סופר עברי ועל יהודי בכלל. אמר על כך יעקב פיכמן²⁹, המשורר והמסאי האמן, דק הטעם ובעל הסגנון, במאמרו 'הפרוזה העברית':

מובן שרחוק אני מאוד לקרוא לסופרינו שישוּבו אל סגנון המליצה — אפילו לזה של מאפוי³⁰. אך בסגנונה של תקופת המליצה הייתה לחלוּחית מיוחדת. היו איזה חן ותום, איזה רוח עתיק של יערות קדומים עלה ממנו, אשר לקח שבי את כל לב, אשר העיר צימאון. בעד ערפלי ניבו קם ויהי לעינינו עולם רחוק וקרוב בבת אחת. לא תמיד האיר את מחשבתנו, אך תמיד זילך על הלב הוד של חזון. כשאנו עוברים מאותו סגנון אל הפרוזה החדשה שלנו, איזו רוחות קרות נוגעות בנו. אין בסגנון זה הוד נעורים. זקנה קפצה עליו. ערפלי האביב נמוגו, והעולם הקר והריק סובב אותנו מפל עבר. הסגנון

29. תרמ"ב-תשי"ח.

30. אברהם מאפו, תקס"ח-תרפ"ח. מראשי תנועת ההשכלה. סיפוריו הגדולים, 'אהבת ציון' ו'אשמת שומרון', שנכתבו עברית מקראית ותיארו את החיים ביהודה ובישראל בימי המלכים והנביאים, עשו רושם גדול והשפיעו על תנועת 'חיבת ציון' ואף על החייאת הדיבור העברי.

כאילו לא יכול נשוא את משא החיים הכבד, אשר שמו עליו. תיאורי העולם החיצוני, אשר לא ניסה בהם, שללו ממנו את הריהמוס הפנימי, את הקלות הביבלית, שהם מיטב סגולותיו. הלשון באה בכבלי ריתמוס חדש, כבד תנועה וכבד צלצול (שפתנו, קובץ מוקדש לשאלות הרחבתה ותחייתה של הלשון העברית. העורך ד"ר יוסף קלוזנר, קובץ ראשון, מהדורה ב, תרפ"ג [1923]. מהדורה א' יצאה במוסקבה בימי המהפכה, ב'1917]).

ח. מלמדי זכות ומלמדי חובה על 'הלשון הירושלמית'

את התחדשות הסגנון העברי מסמלת כאמור ההינתקות מהמליצה והפנייה למורשת הלשון לכל מקורותיה וגם להרחבת הלשון. ומובן שהלשון הירושלמית אף היא תרמה להתחדשות זו בדרכה שלה.

לשון זו עוררה פילמוס גדול. הללו לימדו עליה זכות והללו

— חובה. נביא פאן קצת מדברי המתפלמסים בנושא זה.

יוסף קלוזנר מבקש לראות בלשון המתחיה את סימני התחייה 'הלאומית והאנושית'. במאמרו 'מה לכתוב?' (מכתב גלוי לסופרי ארץ-ישראל), שנתפרסם ב'הצבי' (שבועונו של אליעזר בן-יהודה) מט"ז בתמוז תרנ"ז כותב קלוזנר:

'הצבי' פידוע היה משפבר הימים פעין מרפז קטן לסופרי ארץ ישראל. רבים מן הטובים והמעולים שבהם פעת עלו בו לראשונה על במת הספרות, בו התפתחו והשתלמו ויהיו לסופרים מצוינים פיום הזה, סופרים אשר לא תחסר להם מקורות ידועה, וחזתם של אנשים חיים, הוגים וחושבים בשפה חיה ומדוברת, טבוע על כל היוצא מעטם. סופרים הגונים, לשמחתנו, אינם פעת חזון יקר בספרותנו, גם בא"י וגם מחוצה לה, אך לדאבונו מצטמצמים סופרי הגולה תמיד בד' אמות של היהדות מצד אחד ובקומץ המלים שבמקרא מצד שני, ולכן קשה לפעמים להפיר בכתביהם את אלה סימני התחייה הלאומית והאנושית, שבהם היה רעיון היישוב צריך לציין את כל ספרותנו החדשה . . .

יוסף קלוזנר

הסופר העברי הרואה את עצמו והנה הוא שב לתחייה על אדמתו, הסופר העברי הנלחם בעד התחייה והרוצה לטעת בלבות קוראיו מושגים לאומיים ואזרחיים כאחד, סופר כזה איננו יכול להצטמצם בחוג עולמנו הצר ועל כורחו עליו להפנות את לבו ועטו להעולם הגדול עם כל מאוייו ושאיפותיו החיים והטבעיים, עם כל חייו האנושיים, הפריאים והמלאים. וכדי לתאר חיים חדשים כאלה אין די בשפה הישנה אשר במקרא, אין די במליצות קדמוניות, כי אם יש צורך גמור ומוחלט לברוא שפה חיה ועשירה, שתספיק לצורכי הגיונו הנוכחי . . .

במכתב לעורך 'הצבי' (הוא א' בן-יהודה), שנתפרסם בא' בכסליו תרנ"ח, כותב יעקב צוזמר³⁰, המכנה עצמו 'חובב

---

30. תרכ"ט-תשכ"ה. סופר עברי. ראה עליו בלקסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים לג' קרסל.

השפה ומאמין בתחייתה' על העיתון 'השקפה'³¹ (הוא 'הצבי'
במהדורה שנועדה לחו"ל):

עתה יראו קוראי רוסיה לפנייהם פנים חדשות: עיתון חדש, סגנון חדש
ושפה מחדשת (ויש גם סופרים חדשים). עתה יראו קוראינו כי רב כוח בארץ
אבותינו לחיות את העם ואת שפתו אתו גם יחד, כי רוב גיליונות ה'השקפה'
מלאים חיים: חיי הקולוניסטים, תנועות התכונות ועבודת הפועלים, וכל
העניינים האלה נותנים לסופרי אה"ק [ארץ הקודש] חומר אחר, מוזר לגמריה
לסופרי רוסיה... ומה יקר החומר! מה חי הסגנון! ומה נעימה ומלככת שפת
החיים, התנועה והעבודה, שפת המושבות! (ועם זה, חלילה לי להחליט כי שפת
כל סופרי ה'השקפה' לבונה זפה היא...) ומה יקרים לנו האורחים,
האזרחים: המלים החדשות והמחדשות אשר נפגוש לרוב בתיאור חיי
המושבות! אבל... רוב הקוראים הצעירים לא יבינו, בפשיטות, את המלים
החדשות, וממילא לא תיקלטנה במוחם ולבם; ואנחנו, הלא זה חפצנו כי סופרי
ארץ הקודש, הקרובים אל אחות שפתנו, אל הערבית, ואל אחינו המדברים
עברית, ישפיעו מרוחם, מסגנונם ומשפתם על הסופרים והקוראים, העתידיים
להיות סופרים, ברוסיה! הנה לפניי, למשל, גיליונות ל"ו, ל"ז של ההשקפה.
במאמרים 'במושבות' אנו מוצאים 'למעשי התקד', 'הבקתות', 'התאקלמות',
'מקשת אבטיחים', 'הקיטורית', 'במעמד המלאי', 'הבנדורה', 'הצבר'
'האספרג'ל'... וכדומה. והנה אם כי רוב המלים האלה לקוחות מתוך
המשנה והתלמוד, אבל פירושן נעלם גם מעיניי, הצעיר אשר ראה את מאורות
התלמוד...

בשורת מאמריו, 'להרחבת השפה', שנתפרסמו ב'השילוח'
תרנ"ז-תרנ"ח, הרבה מ"ל ליליינבלום³² להתקין את חידושי

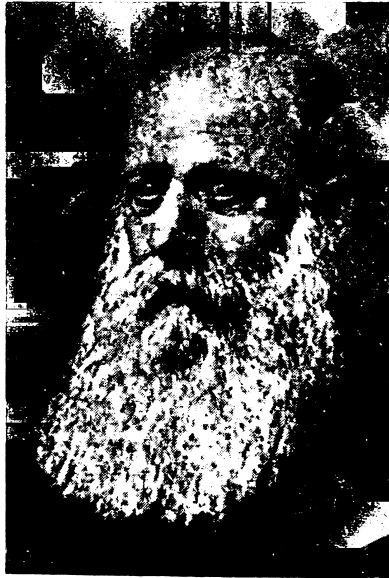
31. המלה 'השקפה' שימשה שנים רבות לעניין 'סקירה'.

32. 'השילוח', הירחון העברי המרכזי "לספרות, למדע ולענייני

החיים". יצא בהפסקות מתרנ"ו עד תרפ"ז. עורכו עד תרס"ב היה אחד
העם. אחר כך שימשו בעריכתו קלוזנר, ביאליק ופיכמן.

32א. משה ליב ליליינבלום, תר"ד-תר"ע. סופר עברי, ממנהיגי תנועת

'חובבי ציון'.

משה ליפ ליליינבלום

'המרחיבים' הירושלמים. על המלה 'רצינות' (שחידש בן־יהודה) כתב שהוא מריח במלה זו 'ריח של רצינוס' [= שמן קיק. ליליינבלום קרא את המלה 'רצינות' בהברה אֶשפנזית, שבה מבוטאת ת' רפה פס']. במקום אחר מתקיף ליליינבלום את החידושים 'שנזן', 'עיתון', 'ירחון'. לדעתו הסופית – ון סימן הקטנה היא בעברית ואין במלים אלה משמעות של הקטנה. כשמגיב על כך בן־יהודה, במאמרו 'המלחמה על המרחיבים' ב'הצבי' מפ"א אייר תרנ"ח הוא מעיר:

ראשית חטאת מצא האדון ליליינבלום בהמלים המחודשות: שעון, עיתון, ירחון וכו'. לא כל והמלים האלה לי הן: שעון חידש הר"מ פינס³³, ירחון – הסופר הצעיר באמת רך בשנים ואב בחכמה יוסף קלזנר . . .

33. ר' יחיאל מיכל פינס, תר"ד–תרע"ג. ממנהיגי היישוב בחומר וברוח מתרל"ח. ממיסדי ועד הלשון העברית.

באותו זמן נשתרפבה 'המלה החדשה' חנופייה לאחת
 מרשימותיה של חמדה בן-יהודה. וכך משלבת חמדה (החותמת
 חידה) את המלה החדשה חנופייה ב'מכתבים מירושלים',
 שפרסמה בחנופה תרנ"ז בעיתון 'הצבי', שערך בעלה אליעזר
 בן-יהודה:

שם מרחוק שמעתי ספרדי אחד אומר לחברו איך פעם, לפני שנים
 אחדות, היה בחוץ לארץ, ובתור "יהודי מארץ ישראל", מחזה יקר אז בעיני
 כולם, הזמינו אותו לבית פרטי של גביר אחד, ושם התאסף עם רב מבני
 ישראל וגם נוצרים אחדים, ושמו, ניגנו וריננו לזיכרון החג הזה,
 וחנופייה של זהב נוצצת ומזהרת הייתה תלויה באמצע הסלון הגדול
 והגבוה ובה דלקו חמש (כך. ר"ס) נרות. גם דרשות רבות היו שם...

ליליינבלום מלגלג על המלה הזאת:

היום תאמרו להם 'חנופייה' למנורה של שמונה נרות ויקבלו (אם גם אין

דוד ילין

יחיאל מיכל פינס

שום עניין למנורה עם השורש 'חנך'). ובשם זה נוכל לקרוא גם את 'הסוכבת'
 שהילדים משחקים בה בחנוכה [פלומר 'הסביבון'. שם זה — סביבון — חידוש
 לאחר שנים איתמר בן-אב"י].

איתמר בן-אב"י

חמדה בן-יהודה

אחד מחידושי הלשון ה'מעניינים' של בן-יהודה הייתה
 המלה 'מעניין' הגזורה מהמלה המקראית 'עניין'. חידוש זה
 נראה תמוה בעיני ליליינבלום:

כן בראו [המרחיבים] פועל חדש: 'מעניין' (מושך את הלב) מן השם
 'עניין'. אבל מה תמוהה הבריאה הזו! השם 'עניין' שורשו [הפועל] ענה, והנון
 נוספת להוראת השם. כמו: בניין, קניין; והאם לא לשחוק יהיה האומר מבניין,
 מקניין? אם קדמונינו אמרו 'ממשכן' והכניסו אל הפועל את המ"ם הנוספת
 בראש, הנה הם... לא עסקו בחוקי השפה ובהלכות הדקדוק, והננו מקבלים
 את השיבוש הזה... פי 'שבשתא פיון דעל על', אבל לבדות לכתחילה
 שיבושים כאלה — אין זה אלא שחוק.

גם החידושים 'פלב' (= פלב קטן), 'חתלתול' (= חתול קטן) שהציע יעבץ אינם נראים ליליינבלום. הוא טוען, שכתוב במקרא 'וילד זקונים קטן', ולא 'וילדלד זקונים'.

המלחמה בחידושי הלשון הירושלמיים ניטשה אז גם ב'חבצלת' הירושלמי, שפיקר את חידושי הלשון של דויד ילין³⁴ בתרגום 'המוכיח מן קפילד'. בין המגינים על ילין היה אז א"ש יהודה³⁵. ב'הצבי' מט"ו פסליו תרנ"ח מעיר יהודה:

לכן אין לנו דרך אחרת, פי אם שכל סופר וסופר, מדי הרגישו איזה חיסרון במושגים הנחוצים לו, יברא לו הוא מלים פפי יכולתו, ואם לא תהינה מתנגדות לחוקי השפה, אז מ א ל י הן תקובלנה גם מאחרים, אשר לא יוכלו לחדש אחרות תחתיהן, וככה תוכל שפתנו להתרחב מיום ליום, עד אשר תהיה לשפה חיה ככל השפות.

י"ח רבניצקי, שקידם בתרועת שמחה את החייאת הלשון בדיבור-פה בארץ ישראל (לעיל פרק ד), מתחיל לרטון, בכתב-העת שלו 'פרדס', פרך ב, תרנ"ד, עמ' 28, על חידושי המחדשים. הוא מבקר את נטיית המחדשים להעדיף מלה אחת מחודשת על ביטוי ישן בן שתיים-שלוש מלים, (כגון ש מ ש י י ה על מחסה משמש, מ ט ר י י ה — מחסה ממטר, מ י ל ון — ספר מלים, ס פ ר י י ה — בית (עקד) ספרים, ר כ ב ת — רכב מסע, ק ט ר — רכב קיטור, ת ז מ ו ר ת — מקהלת נוגנים, ש ע ון — מורה שעות, פ ח ח — חרש פח,

---

34. דויד ילין, תרכ"ד-תש"ב. חבר ועד הלשון מייסודו בתר"ן וחבר נשיאותו או נשיאו עד מותו. ראה גם להלן.

35. אברהם שלום יהודה, תרל"ז-תשי"א, סופר עברי, חוקר קדמוניות הערבים ומדעי היהדות, מחבר 'עבר וערב'.

מצפן — מזרה הרוחות, מְנַר — בית (מקלט) נזירים,
חיי ל — איש צבא, עגבנייה — פרי האהבה... ר"ס)
וכך הוא אומר:

שמות בעלי ב' תיבות, למשל, פיגול הם. לא יירצו בעיניהם ומתייגעים
בכל מיני יגיעה להמציא בלחץ שינוי השם דוקא וצמצום מלה אחת, בעוד
אשר השפה היותר עשירה יש לה הרבה שמות של ג' מלים ולא תתבושש, ועוד
פאלה וכאלה.

"ג שנה אחר כך ואותו י"ח רבניצקי, בבקשו לשבח את
סגנונו הספרותי של מנדלי מוכר ספרים, מטיח דברים קשים
כנגד סגנונם של סופרי ירושלים. הוא פותב עליהם בתרס"ז
ב'העומר', כתב־עת ארץ ישראל, שערך ש' בן ציון (כתב־עת זה
הסתייג במידת־מה מחבורת בן־יהודה):

וממציאי מלים קמו והקימו להם 'בתי חרושת' מיוחדים לשם יצירת
מלים לשעת הדחק, ובייחוד בארץ ישראל, מבלי לדאוג כלל גם להלכות צירוף
המלים וסידור המשפטים — ויצא לנו אותו הסגנון שקראו לו 'חי' פביכול, או
הסגנון הארץ־ישראלי, שאין בו כל נשמה ישראלית ורוח כל שהוא מתכונת
העברית... רבים מהחדשים פני סגנונם משתנים פכרום³⁶ והם נותנים לפנינו
לפרקים קרובים דוגמאות של בלבול לשונות וסגנונים וערבוב מלים, שכבר
נשתפחו מיושן, עם מלים 'חדשות' [באותו זמן חידש בן אב"י את המלה
'חדש'³⁷. ר"ס], שאינן ידועות כלל אפילו לסופרים ולקוראים ותיקים...

---

36. משתנים פכרום — משתנים לכמה גונים.
37. ראה רשימתי 'מחי המלים' ב'לשוננו לעם' רפז-רפת, תשל"ח.

ט. כפירה בעצם האפשרות של תחיית הלשון בדיבור-פה
היו מבקרים ובהם סופרים עברים, שכפרו בעצם
האפשרות של החייאת הדיבור העברי. ד"ר שמעון ברנפלד³⁸,
כותב בתרע"ב במאמר התקפה על פעולות ועד הלשון
בירושלים, ואומר בין השאר:

אבל לעשות את השפה העברית שפה מדוברת במובן הרגיל זה לפי דעתי
נמנע גמור. עוד לא אירע זה לשום שפה בעולם. . . . פלי זכוכיו. שנשבר שוב
אין לו תקנה, ושפה שחדלה התפתחותה הטבעית ופסקה להיות חיה בפי העם,
תהיה, לפי הדוגמאות ההיסטוריות, שפה היסטורית, ספרותית, דתית, אבל לא
שפה חיה עממית. באירופה אירע בשנות המאה הי"ט, פי קמו כמה שפות

ד"ר שמעון ברנפלד

---

38. ד"ר שמעון ברנפלד, תר"ך-ת"ש, סופר וחוקר עברי נודע,
מחבר 'מבוא לכתבי הקודש', 'ספר הדמעות' ועוד.

לתחייה, ובדוגמאות האלה משתמשים בעלי התחייה שבנו להקיש גם על השפה העברית. אבל זוהי טעות גמורה. השפות האלה לא חדלו להיות מעולם, אלא היו בפי העם שפות חיות מדוברות, רק התפתחותן הספרותית פסקה, כי לא השתמשו בהן המשפילים בחייהם הספרותיים, ומכיון כי דיבר העם בשפתו הלאומית, ואפילו להמשפילים הייתה היא השפה המדוברת, חזרו אליה אחרי כן ועשוה גם לשפה ספרותית. מטעם זה אפשר להאמין כי השפה היהודית [פלומר אידיש] תיעשה לשפה ספרותית, ובמקצת נהייתה כבר לשפה ספרותית, אלא כי אינה שפתנו הלאומית, ההיסטורית, הנצחית. . . .

ברנפלד מודה בערפה הלאומי של העברית:

שפתנו העברית היא שפה ספרותית והיא גם שפה לאומית. בה אנו משקיעים את הפעולות הרוחניות הנצחיות של עמנו — וזולת זאת היא גם שפת היהדות בבחינת הנצחיות שבה³⁹.

אבל אין האפשרות של תחיית הדיבור העברי נראית לו.

י. ראשי הסופרים על 'הרחבת הלשון'

עניין הרחבת הלשון שימש עילה לויפוחים נוקבים למדיי בארץ ובחו"ל. נביא כאן בקיצור מדברי אחד העם וביאליק. במאמרו 'הלשון וספרותה' שנתפרסם בתרנ"ג (1893) מבקר אחד העם, אבי הציונות הרוחנית, את הרחבת הלשון 'המלאכותית' פלשוננו, פלומר, שאינה נובעת מצורכי הספרות: אילו הייתה אפוא גם ספרותנו החדשה ספרות לאומית חביבה ומכובדת על העם, המפרנסת את המחשבה בכל דור לפי צרכיו, אז הייתה גם בה הרחבת הלשון נעשית מאליה בדרך טבעית. וכל זמן שאין הספרות מסוגלת לכך,

---

39. 'הצפירה' תרע"ב, גיליון 56. ראה גם 'לקט תעודות לתולדות

ועד הלשון... 'עמ' 135-136.

נתאונן לשווא גם על עניית הלשון, וההרחבות המלאכותיות הנעשות בה על ידי הצעות מיוחדות לא תועלנה הרבה. . . . " מאמרו מסתיים בסיסמה הידועה: "סלסלו את המחשבה, והיא תרומם את הלשון" (פלומר — לפי הפירושו של ביאליק; כתבו ספרים טובים, יצרו יצירות ספרותיות חשובות — והלשון תתעשר מאליה).

באותה שנה מבקר אחד העם בארץ ישראל ומפרסם את מאמרו השני, 'אמת מארץ ישראל', ובו הוא אומר:

המתפארים ביותר ברוחם הלאומי רואים את הרוח הזה בדיבור פה בלשון העברית ובלמוד כל המדעים גם כן בעברית. מרחוק כל זה יפה ונעים, אבל השומע באוזניו איך יגמגמו בלשונם המורים והתלמידים יחד מחסרון מלים ומבטאים הוא מרגיש מיד כי 'הדיבור' הזה לא יוכל לעורר בלבו של המדבר או השומע רגש של כבוד ואהבה אל השפה המצומצמת, והשכל הרך של הילד (הלומד עם זה על הרוב גם צרפתי⁴⁰) ירגיש עוד ביתר עוז גם את הפכלים המלאכותיים אשר ישים עליו הדיבור העברי. . . .

את התמונה הקודרת הזאת משלים אחד העם לאחר שנה פרשימה 'תשובה קצרה' ב'המליץ' שבו הוא משרבב הערה רבת משמעות:

עוד יש לי דברים להשיב גם על אודות שאלת החינוך, פלומר שאלת הדיבור העברי, אבל צריך אני להודות כי פה הנני רואה באמת מצדדים שונים עקבות 'התשווקה בלב', המביאה לידי ביטחון. מי יודע איפוא? אולי יגדל פזח הביטחון הזה לעשות נפלאות.

המפנה בעמדתו של אחד העם לתחיית הלשון בדיבור-פה בא י"ח שנים אחר כך, בתרע"ב, במאמרו 'סך הפול', אבל בינתיים עוקב אחד העם מקרוב אחר הרחבת הלשון ומגיב ברוח טובה על 'המלים החדשות' העושות להן פנפיים בספרות

---

40. במוסדות החינוך של חברת 'פל ישראל חברים'.

העברית. הוא עצמו משתמש בהן במאמריו ובאיגרותיו, פשהוא
'נאלץ' לכך, ומביא אותן בתוך מירכאות ובליווי הערות
בסוגריים, כגון: 'על כֹּרַחְנוּ אֲנוּ צְרִיכִים לְלִשׁוֹן יְרוּשָׁלַּיִת', 'כְּפִי
שְׂאוּמְרִים הַצְעִירִים', 'כְּפִי שְׂאוּמְרִים אֲצֻלְכֶם'. וכך הוא עצמו
מְסִיעַ לְהַפְצַת הַחִידוּשִׁים הִירוּשָׁלַּיִמִּים: 'חִיילִים', 'רַפְכַּת',
'בִּיקוּרַת', 'מְעַנִּיךְ', 'מְתַעֲנִיךְ', 'עֵיתוֹן', 'יִישׁוּב', 'מוֹשְׁבָה',
'רְשָׁמִי', 'מְשַׁמַּעַת', 'נְתַאפֵר', 'פּוֹעֵלִים', 'הַסְתַּדְרוּת', 'מְצַב־רוּח'.

וְהַתְּפִיסוֹת הַמוֹצָהֶרֶת ב'סֵךְ הַכּוֹל':

ראיתי את העבודה החינוכית בא"י בראשיתה לפני שמונה עשרה שנה,
ולא נתנני אז לפי להאמין כי אלה המורים היחידים, אשר נשאו בלבם את
האידיאל הגדול של חינוך עברי בלשון עברית והתחילו להגשימו במעשה
בכוחם המצומצם — כי הם יצליחו באמת לחלל 'מהפכה' רוחנית כזו
בעולמנו. אבל יחד עם זה ראיתי אז גם את התשוקה הגדולה שבלב האנשים
האלה להשגת מטרתם ואת ביטחונם הגדול בהצלחת מפעלם ואמרתי: מי
יודע? אולי יגדל פוח הביטחון הזה לעשות נפלאות. עתה באתי וראיתי כי
באמת עשה הביטחון נפלאות. 'חינוך עברי בלשון עברית' אינו עוד 'אידיאל'
בארץ ישראל, אלא עצם החיים, חיזיון טבעי, שמציאותו מוכרחת, וביטולו לא
יצויר עוד . . . מי שרואה למשל מוסדי החינוך של חברת 'עזרה' האשכנזית⁴¹
בירושלים, מן גני הילדים עד בית הספר למורים, על אלף ושש מאות
התלמידים והתלמידות שבהם, המתחנכים (למרות שארית הפליטה של החינוך
האשכנזי, שנראית עוד כה וכה) ברוח עברי ובלשון עברית — מי שרואה כל
זה עכשיו ויודע כמו כן מה היה המצב לפניו, הוא מוכרח להודות כי אמנם
'מהפכה' נהייתה בארץ, והמורה העברי ניצח . . .

כְּעִבּוֹר שְׁנַתִּים, לְאַחַר כִּמָּה הִיסוּסִים, מְצַטְרֵף אֶחָד הָעַם

---

41. האשכנזית — הגרמנית, וְלִהְיוֹן הַחִינוּךְ הָאֲשֶׁכְנִזִי — הַחִינוּךְ

חבר הקורטוריום של ה'טכניקום' ללוחמים את 'מלחמת השפות' שנסתיימה ערב מלחמת העולם הראשונה בניצחון העברית.

ביאליק, שכמו ליליינבלום, פרישמן, מנדלי ואחרים, לא עודדו את בן יהודה וחבריו בראשית דרכם, אם נדבר בלשון המעטה, אלא השקיפו מהצד לראות מה יהיו חלומותיהם, שינה אף הוא את דעתו במרוצת הזמן. פידוע גם הוא וגם רבניצקי ואחד העם עלו בסופו של דבר לארץ, הצטרפו לנעד הלשון ול'פבריקה של מלים' וביאליק אף עמד בראש הנעד עשר שנים, לאחר שמת בן-יהודה (תרפ"ד-תרצ"ד).

ביאליק אף הוא שינה את טעמו בעניין הרחבת הלשון לאחר שראה את שלבי ההצלחה הראשונים. את מאמרו 'חבלי לשון' שנתפרסם בתרס"ח הוא מסכם באמרו:

תקנתה הגמורה של הלשון העברית לא תבוא אלא עם תחייתה הגמורה בדיבור, ולפיכך כל המעשים שייעשו לתועלתה צריכים להיות מושפעים מתוך רעיון זה ומכוונים לתכליתו.

ביאליק אינו מסכים להנחתו של אחד העם 'סלסלו את המחשבה והיא תרומם את הלשון':

לשון 'חצי מתה' שרוצים להחלימה טעונה הלעטה והמראה⁴². העצה הטובה לכתוב בעברית ספרים טובים ולסלסל את המחשבה אינה עניין לכאן כלל. אדרבה, כל מה שאנו עשירים יותר במושגים מוכנים שאין להם ביטוי בעברית — אנו זקוקים ביותר להרחבת הלשון בכוונה, והרחבה ממין זה, אפילו כשהיא נעשית בקיבולת ובשפע, 'אן גרו', הרי היא בחזקת לצורך למפרע, כמובן מאליו. (שם)

---

42. המראה — פיטום, הזנה.

צעיר רודם, 'הילד השובב' של הלשון הירושלמית, איתמר
בן אב"י, פותב בחספוס־מה על מהפכת הלשון (במאמר 'דיבור
עברי', 'השקפה' ט"ו כסליו תרס"ח, 1907):

פתאום באה ארץ ישראל ותורה דרך חדשה. פותבים עברית כמו
שמדברים עברית, ורק ארץ ישראל יכלה לכתוב עברית, יען רק בארץ
ישראל דיברו עברית.

סופרי העלייה השנייה, ברנר וחבריו, קיבלו ממנדלי
ומאחד העם את לפיד הסגנון העברי החדש, שממוזגת בו
מורשת הלשון על כל תקופות התפתחותה, לשון ששורשיה
מרוובים אבל גם ענפיה מרוובים. לסגנון חדש זה תרמה גם
העברית הירושלמית, הארץ־ישראלית, לא רק במלים החדשות
שיצרה אלא גם בדרכי דיבור והתקשרות וביטויים מביטויים
שונים שנולדו בדיבור החי.

כתב יעקב רבינוביץ⁴³:

עתה נכנסת המלה העברית אל הפה, ולזה יש כבר חוקים שלו. פעם זה
שבתחילת גידולו אפשר עוד לשלוט בו ואחר כך הגנן כבר מוכרח להסתגל
אליו ולגדלו לפי נטייתו, באשר נהיה כבר חטיבה אורגאנית לעצמו עם חוקי
התפתחותו וגידולו שלו... הפה לא יישמע לנו בכול... מי שמפחד מפני
דיבור אי חוקי ובארבארי הוא מגוחך. החיינו את המת ועתה קם הוא וגדל
בדרכו הוא. הלשון לא תהיה לא תנ"כית ולא משנתית מדרשית, לא אירופית
גמורה ולא מזרחית, לא עברית־אשכנזית ולא עברית־ספרדית ולא
עברית־תימנית — אלא דבר מה חדש, לא פאחת מהן ומשהו מכולן. (יעקב
רבינוביץ במאמר שנתפרסם בתרפ"ב, שמביא גרשון שקד בספרו 'הסיפורת
העברית', חלק א', עמ' 46).

---

43. יעקב רבינוביץ, תשל"ו-תש"ח, מסופרי העלייה השנייה

והשלישית.

בשנת היוכל לנעד הלשון — ת"ש, 1940 — מספם דויד
ילין, מראש הנעד בכל השנים האלה את פולמוס הלשון, את
מניעיו ואת תוצאותיו:

עניין יצירת המלים החדשות בלשון עזרר מלחמה קשה מצד הסופרים,
אשר בחוץ לארץ. זאת אומרת דוקא מצד אלה שהיו צריכים לשמוח על אשר
נמצא מי שמשדל לעזור להם. סופרים אלה לא יכלו להשלים עם הרעיון כי
יזשבים בירושלים חמישה אנשים ועוסקים בחרושת מלים. את הועד פינו
בשם 'פבריקה של מלים' ואת חבריו בשם 'מרחיבים — מחריבים' את הלשון,
כי כל מה שאיננו נמצא בספרות הרי הוא זר לה. . . . וחברי הנעד הירושלמי
המספנים לא נרתעו מפל הדברים האלה, ובייחוד מן היחס השלילי של סופרי
הגולה, וענו להם: קל מאוד לכם, אתם הסופרים היוזבים בחוץ לארץ,
להסתפק במה שיש כבר בלשון. אתם לא קיבלתם עליכם חובת הדיבור העברי.
פל עניינכם עם הלשון הוא רק עניין שבכתב, פתיבת ספרים, מאמרים ושירים
וסיפורים. אתם מייפיים דבריכם במליצות לקוחות מהתנ"ך ומתקשטים
בנוצות זרות, ואלה מפם הפותבים פרוזה אינם מרגישים במחסור בלשון,
ראשונה מפני שאינכם מדברים על הריאליה של הדברים שבחיים. הנכם
פוחבים סיפורים ומאמרים על פל מיני דברים אחרים. שנית: אם במקרה
חסרה לאחד מפם איזו מלה, אתם מחסירים את פל המאמר שהייתה צריכה
לבוא בו. וכן הדבר במי שמתרגם משפה זרה לעברית, אשר לו פנדאי חסרות
מלים שונות. הוא מנתר על פל המשפט, ומי ילך וישנה את דברי המתרגם
למקור וייןכח פי חסרים אילו משפטים בספר? אבל אנחנו, בני ארץ ישראל,
הרוצים להחיות את לשוננו בפינו ובפי ילדינו, אנחנו מוכרחים להמציא את
פל החסר לנו. והמנוצחים היו סוף סוף סופרי הגולה, ובהתחדש מלים רבות
מאוד הוכרחו הם עצמם להשתמש בהן. (לשוננו' כרך י', ת"ש).

חלק מחברי ועד הלשון העברית בסוף שנות העשרים.

(יושבים משמאל לימין): נ' שיפריס, י' אהרונ' א' צפונ' ש' אייזנשטאדט (מופרי) ש' אסף, ש' בן-ציון י' ח' בן-ציון, ש' י' יענין, י' טעום, וואס, גרונבסקי-גור, י' מירום.

פיכמן, ד' י' סמילאצקי.

מפתחות

א. אישים

מנדלי מוכר ספרים יח-כ, כט, לד, לה
נ' סוקולוב טו, טז
פ' סמילנסקיין ה
ש"י עגנון יז
י' פיכמן יח, כא, כד
י"מ פינס כה
ד' פרישמן לד
י' צוזמר כג
י' קלוזנר ו, טז, כב, כד, כה
י"ל קצנלסון ו
ח"י רות כ
י' רבינוביץ לה
י"ח רבניצקי ט, כח, כט, לד

ב. מלים מיוחדות

ביקורת לג
בנדורה כד
הכי יח
הסתדרות לג
השקפה כד

י"ד אברמסקי טז
אחד העם יח, כ, כד, לא-לה
ח"נ ביאליק כד, לא, לב, לד
א' בן-אב"י ה, ו, ח, כז, כט, לה
מ"י בן-גוריון ו
א' בן-יהודה ה-ח, יב, טז,
כב, כג, כה-כז, כט, לד
חמדה בן-יהודה ח, כו
ש'בן-ציון כט
ר"א ברודס טז
ר' פריינין ו
ש' ברנפלד ל, לא
י"ח בן-נר ז, לה
י"ח טביוב ו, יז
א"ש יהודה כח
ח' ילון יז
ד' ילין יב, יג, כח, לו
ז' יעבץ יד, כח
מ"ל ליליינבלום כד-כח, לד
א"מ ליפשיץ יז, יח
א' מאפו יט, כא

מתעניין לג
נתאָפּר לג
סביבֿון כּו
ספּרייה כּח
עגבנייה כּט
עיתוֹן כּה, לג
פּועלים לג
פּחח כּח
צבר כּד
קטֿר כּח
קיטורית כּד
רפּבת כּח, לג
רצינוֹת כּה
רשמי לג
שמשייה כּח
שעוֹן כּה, כּח
תזמורת כּח

התאקלמות כּד
חדיש כּט
חייל כּט, לג
חנופּייה כּו
חתלחול כּח
יישוב לג
ירחוֹן כּה
כלבלב כּח
מבטאים יז
מושבה לג
מטרייה כּח
מילוֹן כּח
מנזר כּט
מעניין כּו, לג
מצב־רוח לג
מצפּן כּט
משמעת לג

תוכן העניינים

* *

- א. הופעת 'הלשון הירושלמית'
- ב. בעלי 'הלשון הירושלמית'
- ג. מאפייני 'הלשון הירושלמית'
- ד. סגנון המליצה
- ה. 'לשוננו לנו היא'
- ו. ביקורת על המליצה
- ז. קשה הפרידה מהמליצה
- ח. מלמדי זכות ומלמדי חובה
- ט. על 'הלשון הירושלמית'
- י. כפירה בעצם האפשרות של תחיית הלשון בדיבור-פה
- יא. ראשי הסופרים על 'הרחבת הלשון' מפתחות